

ЗАСВАЕННЕ І АКТУАЛІЗАЦЫЯ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВЫХ ТРАДЫЦЫЙ У СУЧАСНАЙ КУЛЬТУРНА-АДУКАЦЫЙНАЙ ПРАСТОРЫ

Якасняя рэпрэзентацыя найбольш яркіх рысаў каранёвай беларускай культуры – надзвычай важная і складаная задача па забеспячэнні этнакультурнага працэсу ва ўмовах глабалізацыі. Адною з такіх самабытных рысаў з’яўляецца народны каляндар, духоўны і мастацкі патэнцыял якога цяжка пераацаніць. З вопыту педагогічнай практыкі выкладчыкаў спецыялізацый «Этнафоназнаўства» і «Абрадазнаўства» БДУ культуры і мастацтваў па засваенні каляндарна-абрадавых традыцый Беларусі і ўкараненні іх у сучасны культурна-адукацыйны працэс магчыма паведаміць наступнае.

Пераемнасць і актуалізацыя беларускіх каляндарна-абрадавых традыцый ажыццяўляецца аматарскімі фальклорнымі гуртамі ў розных формах (гарадскога свята, фальклорнай гасцеўні, вечарыны, нават этнадыскатэкі) і пошук шляхоў і перспектывы ўвядзення іх у кантэкст сучаснай культуры ў якасці эстэтычна пераасэнсаванай традыцыі, які працягваецца і зараз. Падчас сваёй педагогічнай дзейнасці аўтар сумесна з педагогамі-лідэрамі дзіцячых і маладзёжных гуртоў неаднаразова праводзіў святочныя імпрэзы і фальклорныя фестывалі ў сістэме пазашкольнага выхавання і ВНУ, накіпю пэўны досвед у галіне мастацка-практычнай фалькларыстыкі⁴⁰, які абагульніў у метадыцы па засваенні каляндарна-абрадавых свят у аматарскай творчасці.

Апантанасць аўтара, як педагога, ідэяй мастацкага рэканструявання каляндарна-абрадавых свят сугучна эстэтычнай канцэпцыі засваення фальклору філосафа У. М. Конана, які лічыць неабходным актуалізаваць фальклорную спадчыну метадамі *мастацка-практычнай фалькларыстыкі* і, уласна, тэарэтычнай і метадычнай распрацоўкай гэтых метадаў у сучаснай культурна-адукацыйнай прасторы. Пераемнасць і актуалізацыя фальклорнага мастацтва, паводле даследчыка, павінна адбывацца ў рэчышчы ўвядзення класічных відаў народнай творчасці як развітай мастацкай сістэмы ў кантэкст сучаснай мастацкай культуры. У гэтым творчым працэсе магчыма выкарыстоўваць не толькі захаваныя ў сучасным побыце і народнай памяці фрагменты вуснай і візуальнай (абрады, харэаграфія, музыка) народнай творчасці, але і ўсё корпус запісаных і дэпаніраваных твораў фальклору з улікам яго нацыянальнай самабытнасці і рэгіянальных варыянтаў [2, с. 483].

З 2004 года ў рамках спецыялізацыі «Этнафоназнаўства» аўтарам распрацоўвалася метадыка мастацкага рэканструявання каляндарных абрадаў на рэгіянальным матэрыяле. Яно актуалізуе форму

⁴⁰ Этнакультурны праект па актуалізацыі каляндарна-абрадавых традыцый «Па святых «Сонечнага крыжа» быў распачаты ў 1997 годзе супрацоўнікамі лабараторыі фальклору Нацыянальнага цэнтра творчасці дзяцей і моладзі В. Калапзем і Т. Пладуновай з мэтай выбудовы *мадэлі этнакультурнага выхавання* ўдзельнікаў дзіцячых і моладзёвых фальклорных калектываў пазашкольных устаноў выхавання на аснове цыклічнасці беларускага народнага календара, рухомыя свята і прысвяткі якога ўтрымліваюць два яго стабільныя стрыжні – летні і зімовы сонцаварот (Купалле / Каляды), веснавое і восенскае раўнадзенства (Гуканне вясны, Вялікдзень / Багач). Штогод пачынаючы з 1998 года, а з 2003 года сумесна з БДУ культуры і мастацтваў, лабараторыя фальклору (з 2003 па 2009 гг. адзел народных мастацкіх рамёстваў і фальклору НЦМТДМ) праводзіла шэраг гарадскіх і рэспубліканскіх этнакультурных мерапрыемстваў, адпаведна пэўнай каляндарна-абрадавай святочнай кропцы «Сонечнага крыжа»: «Гуканне вясны на ўзгорках Мінска» 03. 1998; «Каляды ў НЦ» 01.1999; «Юр’я ў Тальцы» 04. 1999 (сумесна з Талькаўскай СШ Мінскага раёна); «Купалле ў Вязынцы» 06.2000-2009; танцавальна-гульнёвыя вечарыны для дзяцей і моладзі ў дыска-клубах г. Мінска («Надыход вясны» 03. 2001, «Доўгі танок» 06. 2001, «У абдымках сонца» 09. 2001, «Кола да «крывых вечароў» 01. 2002, 2003, «Павада» 04.2002, 2003, «За Марцінаў дом» 11. 2005, «Лё» 03. 2006, «Крывы танок» у «Стэпе» 05. 2007, «Дуды Юр’я зімовага» 12. 2007; фальклорныя летнікі ў НДАЛ «Зубраня» (рэспубліканскія фестывальныя свята «Купалле па-над Нараччу» 06. 2002, «Свята традыцыйна-побытавага танца» 06. 2003, «Гуканне вясны на беразе Нарачы» 05. 2004); Рэспубліканскі фестываль дзіцячых фальклорных калектываў «Калядны фэст» 01. 2005; гарадскія свята «Гуканне вясны на Свіслачы» 04. 2005, «Юр’я ў Парку Горкага» 04. 2006, «Зялёныя святкі ў Мінску» 05. 2007; «Масленіца» ў вёсцы Строчыцы 03. 2008; «Купалле на фестывалі «Берагіня» 06. 2008; «Калядны фэст» 01. 2010.

свята, максімальна набліжаную да аўтэнтычнага арыгінала. Пры адпраўленні таго ці іншага абраду ва ўмовах сучаснай рэканструкцыі непазбежны элементы мастацкага пераасэнсвання, аднак яны маюць на мэце падкрэсліць сэнсавыя асаблівасці абрадавага свята, не парушаючы нормаў народнай этыкі і эстэтыкі і пакідаючы месца для імправізацыі выканаўцаў.

Больш дэтальна метадыка рэканструявання традыцыйных свят распрацоўвалася ў рамках дысцыпліны «Метадыка арганізацыі фальклорнай дзейнасці: рэжысура каляндарных абрадаў» для спецыялізацый «Этнафоназнаства» і «Абрадазнаўства» кафедры этналогіі і фальклору з 2008 па 2010 гады. На занятках студэнты вывучаюць і асэнсоўваюць шляхі і сродкі засваення і актуалізацыі беларускіх каляндарна-абрадавых традыцый на дакументальнай аснове, выпрацаваныя айчыннымі і замежнымі культуролагамі, фалькларыстамі і этнапедагогамі Беларусі [4]; [5]; [8]; [9]; [10]; [11]. На аснове гэтага багатага навукова-метадычнага і творчага вопыту імі распрацоўваюцца ўласныя навукова-творчыя праекты па арганізацыі аматарскай творчасці на аснове традыцыйнага календара, здзяйсняецца ўвасабленне яго складнікаў (рэгіянальных свят і прысвяткаў) у выканальніцкай дзейнасці ў складзе фальклорных гуртоў 201 і 203 груп спецыялізацый пад кіраўніцтвам Н.В. Петуховай.

Рэжысёрскі аналіз абрадавай дзеі, яе сцэнарнае праектаванне і мастацкае рэканструяванне ва ўмовах, набліжаных да аўтэнтычнага ўзору, адбываецца ў выніку праведзенай даследчай працы па вывучэнні рэгіянальных (лакальных) асаблівасцяў.

Так, даследчы этап мастацкага рэканструявання свята ўключае складанне *абрадавай карты* з пазначэннем асноўных кампанентаў яго адпраўлення. У яе выбудове мы абапіраемся на класіфікацыю песенных тэкстаў вывучаемага свята, а таксама на метадыку даследавання абрадаў расійскіх даследчыкаў М. І. і С. М. Талстых, якія ўяўлялі абрадавую дзею як сукупнасць раўназначных па функцыянальна-семантычнай нагрузцы кодаў [6, с. 167]; [7, с. 370-385]. Паводле высноў даследчыкаў, архітэктоніка гэтых кодаў выбудовваецца наступным чынам: тэмпаральны код – час правядзення абраду (свята); акцыянальны код – паслядоўнасць абрадавых дзей (рытуал); лакатыўны код – месца правядзення абраду (свята); персанальны код – кола ўдзельнікаў, наяўнасць персанажаў, імёнаў; атрыбутыўны код – выкарыстанне абрадавых атрыбутаў, адзення, маскіравання, прылад працы, інш; музычны код – тыпавыя напевы з адмысловымі этнафанічнымі прыкметамі і гукаідэал інструментальнай этнафоніі; вербальны – наяўнасць заклікаў, замоў, зычэнняў, праклёнаў, сваркі, жартаў, сакральнага маўчання або смеху ў абрадзе.

У сучасным культурна-адукацыйным працэсе Беларусі распрацаваная аўтарам артыкула абрадавая карта (мал. 1) можа быць рэкамендавана этнапедагогам, кіраўнікам аматарскіх фальклорных калектываў, культурарганізатарам для сістэматызацыі абрадавых кампанентаў свят як даследчы метады мастацкага рэканструявання.

Абрадавая карта свята _____ у рэгіёне (вёсцы) _____

Акцыянальны код	Тэмпаральны код	Лакатыўны код	Персанальны код	Атрыбутыўны код	Музычна-вербальны код	Музычна-інструментальны код	Пластычны код
<i>Ход абрадавых падзей (рытуалаў)</i>	<i>Час адпраўлення абрадавых падзей</i>	<i>Месца адпраўлення абрадавых падзей</i>	<i>Кола ўдзельнікаў, персанажы</i>	<i>Абрадавая атрыбуты, прылады працы, абсталяванне</i>	<i>Песеннае і вербальнае суправаджэнне абрадавых падзей (рытуалаў)</i>	<i>Інструментальнае суправаджэнне абрадавых падзей (рытуалаў) ПАДЗЕЙ</i>	<i>Пластычнае ўвасабленне абрадавых падзей (рытуалаў)</i>
Матывацыя і семантыка адпраўлення абрадавых падзей (рытуалаў)							

Малюнак 1 – Абрадавая карта свята (узор)

Для якаснага ўвасаблення спеўнай этнафоніі свята варта асобна патлумачыць раздзел «музычна-вербальны код», у якім раскрываецца функцыянальна-тэматычны змест абрадавых песень. Аднак іх этнафанічныя праявы ў дадзенай карце немагчыма акрэсліць па наступнай прычыне. Вакальная этнафонія⁴¹ абраду прадстаўлена так званымі «тыпавымі напевамі», якія этнамузыкалагі розных

⁴¹Тэрмін «этнафонія» прапанаваны ўкраінскім этнамузыкалагам К. В. Квіткам у дачыненні да этнічнай спецыфікі тэмбравых асаблівасцяў гуку, манеры выканання і асаблівасцяў фразіроўкі ў народных спевах [1, с. 71]. Як раздзел этнамузыкалогіі, этнафоназнаўства разглядае традыцыйны гукаідэал як інтанацыйна-тэмбравую мадэль музычнай традыцыі рэгіёна (арэала), даследуе яе спецыфічныя характэрныя: тэмбр, гукавышыннасць, дынаміку, спосабы

еўрапейскіх школ азначаюць па-рознаму, але адныя ў вызначэнні іх функцыянальнага прызначэння: тыповыя напевы ў народнай свядомасці выступаюць як гукавы сімвал абраду, падкрэсліваючы яго нарматыўна-рэгламентуючую і знакава-апазнавальную ролю ў традыцыйным грамадскім жыцці. Абрадавыя тыповыя напевы тым ці іншым «голасам» апавяшчаюць пра змену сезоннасці, жыццёвых цыклаў чалавека, яго працоўную актыўнасць. Тое ці іншае свята ў адной вёсцы можа «гучаць» на тры пяць мелодый – тыпавых напеваў – і ўсе яны ўяўляюць сваеасаблівы гукавы пашпарт абраду, праходзячы скразнымі промнямі праз яго дзеі, (такім чынам «апяваючы» ўсе акцыянальныя коды свята). За адной мелодыяй (тыпавым напевам) замацавана некалькі песенных тэкстаў, розных па функцыянальным змесце, але агульных па мэтавым абрадавым прызначэнні.

Пры складанні рэгіянальнай абрадавай карты, паводле прапанаванага ўзору, неабходна ўлічыць гэтыя моманты і зрабіць аўдыё (нотны) дадатак сістэматызацыі тыпавых напеваў (па прынцыпу: «Напеў 1», «Напеў 2», г. д., альбо па народнай тэрміналогіі: «Голас» 1, «Голас» 2 і г. д.) з дапасаванымі да іх песеннымі тэкстамі і этнафанічнымі заўвагамі (пазначэннем тэмбрава-дынамічных, артыкуляцыйных асаблівасцяў спеваў, характару (тыпаў) голасавядзення, інш.).

З улікам усяго вышэйадзначанага магчыма прадставіць наступную праграму мастацкай рэканструкцыі календарна-абрадавага свята на дакументальнай аснове.

Даследчы этап.

- 1) Тэарэтычны аналіз абрадавай традыцыі і яе рэгіянальных адметнасцяў.
- 2) Збор і пашпартызацыя фальклорнага матэрыялу.
- 3) Сістэматызацыя фальклорнага матэрыялу паводле прыведзенай вышэй абрадавай карты.
- 4) Расшыфроўка, сітэматызацыя тыпавых напеваў і дапасаваных да іх песенных тэкстаў.

Арганізацыйна-метадычны этап.

1) Афармленне падабраных этнафанічных і танцавальна-гульнявых узораў у рабочы нотны зборнік альбо ў фанатэку (напрыклад, «Калядны спеўнік рэгіёну (вёскі)»);

2) Складанне сцэнарыю паводле акцыянальных кодаў абрадавага свята з больш дэталёвым пазначэннем ходу абрадавых падзей і асобных момантаў свята, часу і месца іх правядзення; кола ўдзельнікаў і завадатараў свята, абрадавых персанажаў, маскіравання і атрыбутыкі; зместу прымаркаванай да свята рэкрэацыйна-забаўляльнай часткі. Рэжысёрскае вырашэнне кожнага з эпизодаў свята.

Вучэбна-рэпетыцыйны этап.

- 1) Фарміраванне спеўных гуртоў – ілюстратараў этнафоніі абрадавага рэгіёну (фальклорныя калектывы ўстаноў культуры і адукацыі, мясцовыя жыхары вёскі, горада).
- 2) Развучванне з імі песень, гульняў і танцаў з рабочага «Спеўніка».

Прэзентацыйна-творчы этап.

Адпраўленне абрадавага свята ў натуральных умовах бытавання адпаведна традыцыйнай даце і ў час, належны кожнай абрадавай падзеі, з уключэннем у святочную дзею ўсіх прысутных.

Аналітычны этап.

Аналіз зробленай мастацка-фалькларыстычнай працы, яе дакументаванне і архівацыя.

На аснове гэтай метадыкі абрадавае свята магчыма адаптаваць пад рэгіянальнае (міжрэгіянальнае), ці агульнаацыянальнае – шляхам вылучэння абрадавых этапаў і падбору да іх песень (адпаведна мэце свята). Па дадзенай метадыцы студэнты першага набору спецыялізацыі «Этнафоназнаўства» ажыццявілі дыпломныя праекты «Купалле на Полаччыне», «Купалле на Віцебскім Падзвінні», і «Беларускае Купалле на «Берагіні», Купалле ў вёсцы Ракаў Валожынскага раёна [3, с. 260].

Напрыканцы хацелася б выказаць надзею, што, нягледзячы на паступовае затуханне традыцыйнай культуры ў аўтэнтычных формах, мастацкія каштоўнасці, назапашаныя ёю, магчыма вывучаць сёння (шляхам уключанага назірання, альбо з архіўных крыніц), па-мастацку пераасэнсоўваць і актуалізаваць у другасных формах фальклору – сіламі сучасных фальклорных гуртоў.

Спіс літаратуры:

1. Квитка, К. Избранные труды : в 2 т. / К. Квитка. – Москва : Совет. композитор, 1973. – Т.2.
2. Конан, У.М.. Выбранае / уклад. М.А. Козенкі; прадм. М.А. Козенкі. – Мінск: Смэлтак, 2009. – 536 с.: іл. – (Выдатныя постаці Беларусі).
3. Купалле на «Берагіні»// Берагіня: Пяты Рэспубліканскі фестываль фальклорнага мастацтва (2006 – 2008) / укл. М.А.Козенка. – Мінск: Чатыры чвэрці, 2008. – 271 с.
4. Матэрыялы фальклорных чытанняў «Народная спадчына Бацькаўшчыны». – Мінск: «Чатыры чвэрці», 2002.
5. На шляху да простага ісціны пра небязлікасць агульначалавечых каштоўнасцей: 3 досведу этнакультурнага выхавання на Беларусі / укл. В.Калацэй, Т.Пладунова; фота А.Галіча. – 2-е выд., дап. і выпр. – Мн: УА «НЦМТДіМ», 2003. – 70 с: іл.

гукавымання і фразіроўкі, тыпы голасавядзення, дыхальныя тэхнікі па разліку акустычнага сігналу, сваеасаблівае інтанацыі, варыятыўнасць суладдзя галасоў у ансамблі).

6. Толстой, Н. И., Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Толстой Н. И. – М.: Индрик, 1995. – 512с.
7. Толстой, Н.И., Толстая, С.М. К реконструкции древнеславянской духовной культуры (лингво- и этнографический аспект) / Толстой Н.И., Толстая С.М. // Славянское языкознание / VIII Междунар. съезд славистов, Загреб-Любляна, сент. 1978 г. – М.: Наука, 1978. – 469 с., 1 л. карт.
8. Традицыйная культура і дзеці: праблемы захавання і пераемнасці : зб.к матэрыялаў нав.-практ. канф.– Мазыр: МазДПП імя Н.К.Крупскай, 2001.
9. Традицыйная культура і дзеці: праблемы этнавыхавання : матэрыялы III Рэсп. навук.-практ. канф. (г.п. Акцябрскі, 19-20 крас. 2006 г.) / аўт. праекта і ўклад. М.А.Козенка. – Мн.: БелДППК, 2006. – Вып.2. – 224 с.: іл.
10. Традицыйная культура і дзеці: праблемы этнавыхавання : матэрыялы IV Рэсп. навук.-практ. канф. (г.п. Акцябрскі, 2-3 крас. 2008 г.) / аўт. праекта і ўклад. М.А.Козенка. – Мінск: БелДППК, 2008. – Вып.3.
11. Штудыі Рэспубліканскай сезоннай фальклорнай школы / уклад. В.В.Калацэў. – Мн.: БДУ культуры і мастацтваў, 2007.